

складання ХТЗ-7 [1, арк. 63].

Садово-городній трактор ХТЗ-7 з бензиновим двигуном потужністю 12 к. с. і силою тяги на крюці 0,6 тон поступово був удосконалений. Згодом, у 1955 р., ХТЗ освоєє виробництво тракторів ДТ-14 з одноциліндровим дизельним двигуном потужністю 14 к. с. За період з 1955 по 1958 рр. було випущено понад 46 тисяч таких тракторів. У 1960 р. виробництво тракторів зросло до 88 тисяч фізичних одиниць. Якщо порівняти з 1950 р., то це буде приблизно в 3,9 разів більше. Тракторний парк республіки становив 182, 4 тисяч машин, або за вказані 10 років збільшився в 1,85 рази [2, с. 246–248].

Отже, розпочате у Харкові в середині ХХ ст. виробництво малопотужних тракторів виявилось досить важливим для сільського господарства України. Проте, попри успіхи у виробництві, відкриття нового заводу та розширення модельного ряду тракторів, помітними були і суттєві недоліки, які згодом призвели до занепаду галузі тракторобудування як такої. За даними архівів, налагодження виробництва шляхом кооперації було вкрай складним та малоефективним, оскільки існували проблеми з надходженням необхідних деталей що, у свою чергу, призводило до простою виробництва. Слід сказати, що з цих причин керівництво ХТЗ3 мало на меті перехід до самостійного виготовлення усіх необхідних деталей та вузлів.

Джерела та література

1. ДАХО, ф. 2, оп. 4, спр. 371, 94 арк.
2. Сільське господарство України – від минулого до сьогодення: у 4 т. / [М. В. Зубець, В. І. Власов, І. В. Годунов та ін.]. – К., 2005. – Т. 2: Від становлення земельних відносин до комплексної механізації виробництва. – 280 с.

ОСВІТНЬО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КООПЕРАТИВНИХ ШКІЛ **Підгайна Т.М.**

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

У 1918 р. з метою поширення знань з організаційно-господарської кооперативної діяльності відбувалися численні кооперативні курси при союзах. Переважно вони мали короткотерміновий характер, але подекуди перетворювалися на постійні освітні заклади.

Прикладом є кооперативна школа, відкрита до 50-річчя української кооперації Київським кредитним союзом кооперативних установ 1 жовтня 1918 р на підставі Статуту, затвердженого Міністром народної освіти М.П. Василенком. Вона мала на меті надавати кооперативну освіту селянам і виховувати свідомих кооперативних діячів. Її учні за три роки свого виховання в школі повинні вивчити і практично ознайомитися з усіма галузями кооперації – кредитній, споживчій, сільськогосподарській.

Слід зазначити, що до школи приймалися учні віком від 16 до 21 року. Освітній ценз для абітурієнта – не нижче початкової школи або необхідно витримати відповідні іспити. Повний курс навчання складав 3 роки, з розподілом на два півріччя. Перше починалося 15 вересня (1 жовтня 1918 р.), а

друге – 20 березня.

У школі викладалися такі предмети: українська мова, математика, природознавство, географія, історія, загальне право, політична економіка, рахівництво, товарознавство, комерційне діловодство, іноземні мови, кооперативна енциклопедія, історія кооперації, організація й практика кооперації – кредитної, споживчої, сільськогосподарської, кооперативне рахівництво і діловодство, культурно-просвітницька робота кооперації, спілки кооперативів, кооперативне право, спеціальні галузі кооперації, відношення кооперації до інших громадських організацій.

Викладання кооперативних наук починалося з першого року й було пов'язане з безпосередньою роботою кооперативних установ. Після закінчення повного курсу навчання учні складали іспити та отримували свідоцтво, підписане директором школи, членами педагогічної ради, секретарем й головою господарського комітету. Також надавався додаток із показниками успішності.

Як правило, у кожному класі мало бути не більше 40 учнів. Якщо бажали вступити до школи – більше, то зарахування відбувалося на умовах конкурсу, на основі програми вищої початкової школи, з наступних предметів: арифметики (усно і письмово), фізики, фізичної географії, загальної історії й твору на загальну тему (українською чи російською мовами).

Заява про прийняття до школи приймалася до 25 вересня. Крім того, необхідні були наступні документи: 1) свідоцтво про народження; 2) свідоцтво про закінчення школи; 3) рекомендаційний лист чи відрядження від місцевого кооперативу. Останній документ не обов'язково, але він давав перевагу під час вступу. Плата за навчання в школі складала 100 карбованців, вносилася кожного півріччя, рівними частинами в перший місяць семестру.

Ще одним важливим галузевим освітнім закладом стала Кооперативна школа імені В. Доманицького, яка була заснована 19 жовтня цього ж року Дніпровським союзом споживчих союзів при його культурно-просвітницькому відділі. Вона була створена з метою практичної підготовки робітників для споживчих сільських кооперативів. У її Статуті зазначалося: «1. Кооперативна школа імені Василя Доманицького, що закладається Дніпровським союзом споживчих союзів у Києві, має на меті підготовлювати свідомих співробітників для споживчих кооперативів: членів правління, рахівників, діловодів, прикажчиків. 2. Школа має свою печатку і носить назву: «Кооперативна школа Дніпровського союзу споживчих союзів України імені Василя Доманицького». 3. Школа закладається для приходящих учнів, але при ній, згідно постанови Ради опікування, може бути закладена бурса, яка утримується за рахунок платні з пансіонерів та відрахувань з чистих прибутків кооперативних товариств та союзів і пожертвувань. 4. Кошти школи складаються: а) з фінансів, які асигнує «Дніпросоюз»; б) з платні за навчання; в) дотацій інших кооперативних установ і приватних осіб. 5. При школі можуть діяти кооперативні курси».

Існували певні критерії до майбутніх вихованців: до школи могли вступати учні не молодші 18 років, ті, що мали вищу початкову школу, або ті,

хто склав відповідні іспити. У школі викладали: українську мову, українознавство, комерційну арифметику й кореспонденцію, теорію кооперації, організацію і практику споживчих товариств, економічну географію та товарознавство, діловодство, торгівельне право, культурно-просвітницьку працю, статистику, політичну економіку і фінанси. Крім того, проводилися лекції на актуальні теми. Останні набули такої популярності, що при «Дніпросоюзі» було створено лекційну секцію, яка збирала матеріали для розробки програм загально-освітніх та кооперативних курсів. Також секція видавала поради з програмами лекцій, покажчик літератури з кооперації, статті подібної тематики.

Таким чином, кооперативні організації робили перші кроки щодо створення системи сільськогосподарської кооперативної освіти. Кооперативне виховання у профільних школах відбувалося шляхом вивчення основ кооперації. Зумовлені потребою часу, ефективні форми просвітницької діяльності набули значного поширення серед кооперативних союзів, сприяючи створенню фахових навчальних закладів, популяризації агрономічних знань та ліквідації кооперативної неграмотності.

ВИВЧЕННЯ ҐРУНТІВ ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ У ЗЕМСЬКИХ СТАТИСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Посидинок М.С.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Земські статистики від початку своєї діяльності доводили, що для дослідження стану землеробства необхідно вивчити особливості ґрунту. Тому вивчення ґрунтів губерній стало найпершим завданням у роботах земських статистиків. Земські статистичні органи увесь період свого існування проводили дослідження ґрунтів, використовуючи наукові основи та співпрацюючи з провідними ґрунтознавцями. Вивчення ґрунтів було складовою оціночно-статистичних робіт, а основним результатом досліджень ґрунтів стали карти ґрунтів повітів та губерній.

Першою такою картою стала карта ґрунтів Новозибківського повіту Чернігівської губернії, створена В.Є. Варзером (1880), яка відобразила їх різноманітність та складний розподіл у повіті, дала можливість обґрунтовувати виводи врожаїв, мотивуючи значення середніх урожаїв поясненням типу ґрунтів. У повіті ґрунти мали велику строкатість, але територіальний розподіл головних типів статистику вдалося привести до 4 категорій (чорнозем, сіра земля, середня земля, погана земля, що мала поділ на припад та пісок). В.Є. Варзер вказував, що положення (гора, низ), підґрунт та інше можуть давати різний ефект на одному типі ґрунту, але вказаний поділ визначальний.

В описі Борзнянського повіту Чернігівської губернії земські статистики отримали характеристики ґрунтів з точки зору урожайності та одержання вологи. Зводячи різні сорти ґрунтів за місцевостями, вони вказували селища, в